

درس ۱۱ تهیه کننده: نسرین حقی	بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان آذربایجان غربی	محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۱ (ایران و جهان در عصر باستان) سال تحصیلی: ۱۳۹۹-۱۴۰۰
---------------------------------	---	--

عنوان: آیین کشورداری

اهداف درس

آشنایی دانش آموزان با نظام حکومتی ایران باستان و ارزیابی شیوه های مدیریتی، تشکیلات اداری و نظامی.

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

آیین کشورداری در ایران و اسلام (ترجمه: حبیب اله نوبخت)

چکیده نکات مهم درس

نظام سیاسی و اداری

برای حکومت در دوره ماد نمی توان تصویری روشن ارائه کرد چون شواهد و اسناد مکتوب از این دوره بسیار کم است. به نظر می رسد شاهان ماد به تقلید از شاهان معاصر خود حکومت می کردند و نظام اداری پیچیده ای نداشتند

هخامنشیان

- به دلیل وجود سنگ نوشته ها و لوح های گلی از دوره هخامنشی اطلاعات بیشتری در دست داریم .
- در راس تشکیلات آنان پادشاه قرار داشت که اختیارات فراوانی داشت. شاهان هخامنشی اعتقاد داشتند که به فرمان اهورا مزدا به شاهی رسیده اند و این به حکومت آنان جنبه دینی می داد.
- آنان خود را بی نیاز از مشورت با بزرگان نمی دانستند و یک گروه مشورتی بلند پایه داشتند که درباره مسائل مهم بویژه جنگ و صلح با آنان مشورت می کردند.
- قلمرو هخامنشیان بسیار پهناور بود و شامل اقوام با فرهنگ و آداب و رسوم متفاوت بود به همین دلیل نیازمند شیوه حکومتی کارآمدی بود.
- کوروش شیوه جدید حکومتی را که مبتنی بر احترام به دین و فرهنگ همه سرزمینها بود ارائه نمود.
- سیاست کوروش این بود که با مشارکت دادن همه اقوام در اداره حکومت وفاداری آنها را به خود جلب کند.

- در زمان داریوش اول هخامنشی به نهایت گسترش خود رسید و او یک نظام اداری منظم و کارآمد را پدید آورد از این رو او به عنوان بنیانگذار و طراح اصلی نظام سیاسی - اداری حکومت هخامنشی شناخته می شود.
- نظام سیاسی و اداری که داریوش اول ایجاد کرد به دو بخش **تشکیلات اداری مرکزی و تشکیلات استانی یا ساتراپی** تقسیم می شد.
- تشکیلات اداری مرکزی شامل خزانه شاهی و انبار شاهی و دیوان شاهی بود هر کدام از اینها تحت اداره یکی از نجبای بلند پایه مادی یا پارسی بود.
- وظیفه دیوان شاهی نگارش و تنظیم و ثبت نامه ها و اسناد بود که دبیران و منشیان زیادی در آن کار می کردند که به زبانها و خط های رایج سرزمینها آشنا بودند.
- نظام سیاسی اداری داریوش یکم وحدت بیشتر قلمرو هخامنشیان را به وجود آورد.
- در دوره هخامنشیان وظیفه نظارت بر عملکرد مقام های دولتی در پایتخت و ساتراپ ها بر عهده یکی از خویشاوندان نزدیک شاه و یا یکی از درباریان مورد اعتماد شاه بود که به چشم و گوش شاه معروف بود.

سلوکیان

در دوره سلوکی قدرت و مناصب مهم بر عهده یونانیان بود. آنان برای تحکیم سلطه خود یونانیان زیادی را به ایران کوچاندند. تقسیمات کشوری آنان به مانند هخامنشیان بود و قلمرو خود را به تعداد زیاد شهری یا ساتراپ تقسیم کرده بودند. آنان در گرفتن مالیاتها به روش پیشین عمل کردند و سیاست مدارای دینی را در پیش گرفتند.

اشکانیان

پادشاه اشکانی بالاترین مقام سیاسی و قضایی کشور بود. علاوه بر خاندان شاهی خاندانهای دیگری نیز در قدرت و حکومت سهیم بودند مانند خاندان کارن یا قارن در نهاوند، سورن در سیستان و مهران در ری.

در دوره اشکانی دو مجلس وجود داشت در یکی شاهزادگان و بزرگان دربار بودند و در دیگری پیشوایان دینی یا مغان. این دو مجلس پادشاه را در اداره کشور کمک می کردند و در تعیین جانشینان پادشاه و جنگ و صلح نقش داشتند.

حکومت اشکانی به شکل نیمه متمرکز اداره می شد و برخی حاکمان به صورت موروثی حکومت را برعهده می گرفتند و برای نشان دادن اطاعت خود از حکومت اشکانی گاهی سپاه خود را در اختیار حکومت قرار می دادند. شیوه متمرکز حکومت (ملوک الطوایفی)

ساسانیان

در این دوره نیز پادشاه در راس هرم قدرت سیاسی جای داشت. آنان نیز مانند شاهان هخامنشی اعتقاد داشتند که بنا به درخواست اهورا مزدا به حکومت رسیده اند.

علاوه بر پادشاه افرادی مانند اعضای خاندان شاهی و سران خاندان های قدیمی ، وزیران ، روسای ادارات و روسای روستاها در قدرت و اداره حکومت سهیم بودند.

شاهان ساسانی برای نظارت بیشتر بر قلمرو خود سپاه دائمی تشکیل دادند و اقدام به توسعه و تقویت تشکیلات اداری کردند در نتیجه از تعداد حکومت های موروثی کاسته شد و نواحی جنوبی و مرکزی و غربی تحت نظارت حکومت قرار گرفت.

تشکیلات اداری ساسانیان از اداره ها یا دیوان های مختلفی تشکیل می شدند که در راس آنها وزیر بزرگ قرار داشت. که فرما دار می گفتند. او مجری فرامین شاه بود. و گاهی فرمانده سپاه می شد.

دبیران هم نقش ممتازی در تشکیلات اداری ساسانی داشتند. کار اصلی آنها نگارش فرمان ها و نامه ها و اسناد بود و گردآوری خدای نامک هم جزو وظایف آنان بود. به رئیس دبیران و کاتبان **دبیرد یا دبیران مهست** می گفتند. که از جمله صاحب منصبان عالی رتبه تشکیلات اداری ساسانی محسوب می شدند.

ندیمان و پزشکان و موسیقی دانان زیادی در خدمت دربار ساسانی بودند.

قلمرو ساسانیان ایران شهر نامیده می شد که به چندین کوره یا استان تقسیم می شد که اعضای خاندان شاهی بر آنها حکومت می کردند

قضاوت و دادرسی

- بر اساس باورهای کهن ایرانی مهر یا میترا ایزد پیمان و قانون و پشتیبان نظم اجتماعی بود یکی از اصول مهم اندیشه ایرانی پایبندی به عهد و پیمان بود.
- ایرانیان به عدالت و راستی اهمیت زیادی می دادند.
- قوانین بیشتر از عادات و اعتقادات اقوام به ویژه اوستا کتاب دینی زرتشتیان گرفته می شد.
- قضاوت در شکل رسمی و غیر رسمی انجام می شد. شکل غیر رسمی را ریش سفیدان و بزرگان بر عهده داشتند.
- قضاوت رسمی را نیز روحانیون زرتشتی بر عهده داشتند.
- روحانیون بیشتر به اختلافات حقوقی و مدنی و قضات به جرایم سیاسی و نظامی رسیدگی می کردند.
- **شاه بالاترین مرجع قضایی و قاضی القضات بود** و حکم نهایی را در محاکمه های مهم صادر می کرد. از نوشته های یونانی معلوم می شود که در دوران هخامنشی قوانین وجود دارد قدرت و اختیار شاه را محدود می کرد.
- شاه نباید کسی را به سبب یک بار مرتکب شدن جرمی محکوم می کرد.

- از دوره ساسانی مجموعه ای از قوانین و محاکمات این عصر در کتاب **مادیان هزار دادستان** وجود دارد که به زبان پهلوی است و منبع ارزشمندی برای حقوق و دادرسی آن دوره محسوب می شود.
- در این دوره نقش روحانیون زرتشتی در امور قضایی بیشت بوده و روحانیون که با قوانین دینی و احکام عرفی آشنایی داشتند عهده دار قضاوت بودند

سپاه و جنگ افزارها

مادی ها

دهیوک موسس حکومت ماد با گردآوری جنگاوران قبایل متحد اقدام به تشکیل سپاه کرد و استحکامات و قلعه های زیادی بنا کرد. هُوخشتره سومین پادشاه ماد سپاه خود را به دسته های کمان داران، نیزه داران و سواران تقسیم کردند. سلاح های آنها شامل خنجر، سرنیزه، سپر، شمشیر، تیر و کمان و زوبین بوده است.

هخامنشیان

سپاه هخامنش تا زمان داریوش یکم متکی به پیاده نظام بود. داریوش نیروی ویژه ده هزار نفری به نام **سپاه جاویدان** تشکیل داد. این نیرو به این سبب این اسم را گرفت که هیچ گاه از تعداد آنها کم نمی شد. سواره نظام در سپاه پارسیان نقش مهمی داشتند و سلاح اصلی آنها نیزه بود. پس از سواره نظام خیل عظیم پیاده نظام بود. در سپاه پارسی اقوام غیر ایرانی نیز وجود داشتند که هر کدام لباس و جنگ افزارهای مخصوص خود را داشتند. همچنین داریوش یکم نیروی دریایی نیز تشکیل داده بود. در خلیج فارس و دریای سرخ و مدیترانه دریانوردان ملل مختلف مانند فنیقی ها، سوری ها و قبرسی ها و ... خدمت می کردند

اشکانیان

آنها به نیروی سواره نظام اهمیت می دادند و پیاده نظام نقش چندانی نداشت.

مهمترین جنگ افزارهای سپاه اشکانی تیر و کمان و نیزه بود.

دلیل قدرتمندی سواره نظام اشکانی پیشینه صحراگردی آنها بود که به آنان این توانایی را داده بود.

آنها سواره نظام سنگین اسلحه نیز داشتند که مجهز به زره و کلاه خود بوده و از صدای طبل نیز در آغاز حملات استفاده می کردند که باعث وحشت دشمن می شد و نظم آنها را به هم می ریخت.

ساسانیان

- سپاه دائمی مجهز به وجود آوردند.
- اصلی ترین بخش این سپاه سواره نظام سنگین اسلحه زره پوش بود که به آن **اسواران** گفته می شد که سرتاپای آنها از زره های فلزی پوشیده شده بود و حتی اسب هایشان نیز پوشش زرهی داشتند.
- بخش دیگر سپاه ساسانی سواره نظام سبک اسلحه بود که از میان جوانان اشراف انتخاب می شدند. پ
- یاده نظام ساسانی شامل روستاییانی بود که اسلحه و تجهیزات مناسب نداشتند. ا
- ز ابتکارات نظامی ساسانی استفاده از فیل در جنگ بود. آنان نیروی دریایی نیز داشتند.
- اردشیر بابکان و جانشینان او از نیروی دریایی برای برقراری امنیت در خلیج فارس و دریای عمان و سواحل جنوبی آن استفاده کردند.
- آنان با کمک نیروی دریایی توانستند یمن را اشغال کنند و باب المندب و خلیج عدن را تحت سلطه خود درآورند.
- در دوره **ساسانی مدارس به نام ارتشدارستان وجود داشت که افراد ارتش در آنجا آموزش می دیدند** شواهدی وجود دارد که در آن زمان کتابچه هایی با موضوع های تخصصی درباره آموزش های نظامی از قبیل تشکیلات قشون ، فنون جنگ ، تیراندازی با کمان ، تغذیه سپاهیان و مراقبت از اسبان وجود داشته است که مریبان آنها در آموزش سربازان استفاده می کردند

پرسشها و فعالیت های مکمل برای درک بهتر مطالب مطرح شده در درس

۱- چرا در مورد شیوه کشورداری هخامنشیان آگاهی و اطلاعات زیادی وجود دارد؟

۲- شیوه حکومتی کوروش چگونه بود؟

۳- چرا داریوش را بنیانگذار و طراح اصلی نظام سیاسی و اداری هخامنشیان می دانند؟

۴- اجزای اصلی تشکیلات اداری هخامنشیان را نام ببرید.

۵- یونانیان چه نقشی در نظام حکومتی سلوکیان داشتند؟

۶- اشکانیان چگونه کشور را اداره می کردند؟

۷- در دوره ساسانیان چه کسی در راس حکومت قرارداشت؟

۸- چرا ساسانیان سپاه دائمی تشکیل دادند؟

۹- وزیر چه نقشی در اداره حکومت ساسانی داشت؟

۱۰- دبیران چه وظیفه ای در تشکیلات ساسانی بر عهده داشتند؟

۱۱- در زمان ساسانیان ایرانشهر به کجا گفته میشد؟

۱۲- در ایران باستان قاضی القضاة چه کسی بود؟

۱۳- سپاه جاویدان در زمان کدام حکومت بوجود آمد؟

۱۴- در سپاه پارسیان سواره نظام دارای چه نقشی بود؟

۱۵- از نیروی دریایی ساسانیان چه استفاده هایی می کردند؟

۱۶- در دوره ساسانیان نظامیان چگونه آموزش می دیدند؟

پاسخ ها

۱- چون سنگ نوشته ها و لوحه های گلی هخامنشیان و نیز نوشته های مورخان یونانی عهد باستان حاوی اطلاعات ارزشمندی در خصوص نظام حکومتی و تشکیلات اداری آن دوران هستند.

۲- کوروش از تجربیات اداری حکومت های پیشین برای اداره امور کشور استفاده می کرد و شیوه جدیدی از فرمانروایی خردمندانه را که مبتنی بر احترام به دین و فرهنگ مردم سرزمین های فتح شده بود ارائه نمود سیاست کوروش بزرگ این بود که از طریق مشارکت دادن اقوام و ملت های نابغه در اداره حکومت هخامنشی وفاداری و پشتیبانی آنان را به خود جلب می کرد.

۳- در زمان داریوش سوم اول حکومت هخامنشی به نهایت گسترش خود رسید و این پادشاه هوشمند و لایق برای سامان دادن امور و اداره بهتر قلمرو پهناور تحت فرمان خود ، نظام اداری منظم و کارآمدی را پدید آورد. از این رو وی به عنوان بنیانگذار و طراح اصلی نظام سیاسی -اداری حکومت هخامنشین شناخته می شود.

۴- تشکیلات اداری مرکزی - تشکیلات استانی یا ساتراپی

۵- سلوکیان برای تحکیم سلطه خود یونانیان زیادی را به ایران کوچاندند و آنان را در شهرهای جدیدی که بیشتر به شهرک ها و پادگان های نظامی شباهت داشتند جای دادند.

- ۶- به اتکای جنگاوران قبایل صحراگرد شرق ایران به قدرت رسیدند. پادشاه اشکانی بالاترین مقام سیاسی و نظامی کشور به شمار می رفت. علاوه بر خاندان شاهی خاندان های بزرگ دیگری نیز در قدرت و حکومت سهیم بودند.
- ۷- همچنان شاه در راس هرم قدرت سیاسی جای داشت. پادشاهان ساسانی همانند پادشاهان هخامنشی ادعا می کردند که بنا به خواست اهورا مزدا به مقام شاهی رسیده اند.
- ۸- به منظور ایجاد تمرکز و افزایش دامنه نظارت و تسلط خود بر مناطق مختلف کشور از یک سو سپاه دائمی و نیرومند تشکیل دادند و از سوی دیگر اقدام به توسعه و تقویت تشکیلات اداری منظمی کردند.
- ۹- وزیر در راس ادارات دولتی قرار داشت و او را بزرگ فرما دار می گفتند. وزیر تحت نظارت مستقیم پادشاه کار می کرد و مجری فرامین او بود. زمانی که پادشاه در جنگ یا سفر بود ، وزیر به عنوان جانشین او کشور را اداره می کرد. وزیر گاهی فرماندهی سپاه را نیز برعهده داشت.
- ۱۰- دبیران نقش ممتاز و بسیار مهمی در تشکیلات ساسانی داشتند. آنها در مرکز آموزشی به نام دبیرستان آموزش می دیدن. کار اصلی دبیران نگارش فرمان ها و نامه ها و اسناد و ثبت آنها بود ولی کارهای دیگری هم مانند گردآوری و تالیف خدای نامک هم جزو وظایفشان بود.
- ۱۱- قلمرویی که ساسانیان بر آن فرمان می راندند ایران شهر نامیده می شد. ایران شهر به چند کوره یا استان تقسیم شده بود که اعضای خاندان شاهی، افرادی از خاندانهای بزرگ بر آن حکومت می کردند.
- ۱۲- معمولا شاه بالاترین مرجع قضایی و قاضی القضاة به شمار می رفت و در محاکمه های مهم اغلب حکم نهایی را او صادر می کرد.
- ۱۳- داریوش در زمینه های نظامی و نوسازی سپاه نیز اقدام های مهم انجام داد. او در زمینه نظامی نیروی ویژه ده هزار نفری به نام سپاه جاویدان تشکیل داد. این نیرو به این سبب این نام را گرفت که هیچ گاه از تعداد آنها کم نمی شد هرگاه سربازی بازنشسته یا کشته می شد فرد دیگری جایگزین آن می شد.
- ۱۴- سواره نظام در سپاه پارسیان نقش مهمی داشت و سلاح اصلی آنها در جنگ نیز نیزه بود.
- ۱۵- برای برقراری امنیت و تحکیم سلطه خود بر خلیج فارس و دریای عمان و سواحل جنوبی آن استفاده می شد. در این دوره مدارس به نام ارتشتارستان وجود داشت که افراد ارتش در آنجا آموزش می دیدند. شواهدی وجود دارد که نشان می دهد در آن زمان کتابچه هایی با موضوع های تخصصی درباره آموزش های نظامی از قبیل تشکیلات قشون ، فنون جنگ ، تیراندازی با کمان وجود داشت که مربیان از آنها در آموزش سربازان اسفاده می کرده اند.

سوالات امتحانی پرتکرار

- ۱- شیوه حکومتی کوروش چگونه بود؟
- ۲- اجزای اصلی تشکیلات اداری هخامنشیان را نام ببرید.
- ۳- یونانیان چه نقشی در نظام حکومتی سلوکیان داشتند؟
- ۴- چرا ساسانیان سپاه دائمی تشکیل دادند؟
- ۵- دبیران چه وظیفه ای در تشکیلات ساسانی داشتند ؟
- ۶- سپاه جاویدان در زمان کدام حکومت تشکیل شد و چرا به این نام نامیده شد؟